

KÜLÖNFÉLÉK

Gombocz Zoltán mellszobrának felavatására*

Mesterségemet meg nem tagadva, mivel is kezdhetném mondanivalómat, ha nem klasszikus szentenciával: *Sanctissimum est meminisse, cui te debeas*, vagyis: „Legszentebb kötelességünk emlékezni arra, akinek magunkat — emberségünket — köszönhetjük.” Ezt az évszázadokon, sőt -ezredekken át iskolában tanult bölcs mondást üzhetnők-fűzhetnők éppenséggel tovább, közbevetvén, hogy egy klasszikus filológus mit köszönhet Gombocz Zoltánnak, a hazai nyelvtudomány egykori — európai hírű — nagyságának, honfoglalás előtti török jövevényszavaink, Árpád-kori személyneveink tudós vizsgálójának, a Magyar Etimológiai Szótár egyik megalkotójának, a Nyelvtörténeti módszertan, a Magyar történeti jelentésstan és számtalan korszakos jelentőségű tanulmány stb. szerzőjének. Erre a válaszuk az, hogy Gombocz Zoltán nemcsak nyelvtudós volt, hanem elsősorban *ember — uomo universale* — jelenség, „titok, (de nem) idegenség”, és — ami sokunkat máig, halála után hatvanhat évvel is szétszakíthatatlanul összeköt: — a B. Eötvös József Collegium igazgatója, mindnyájunk szellemi atyja, öregkorunkban is Mentora — a szó etimológiai értelmében figyelmeztetője, tanácsadója, példaképe.

Patronjaimat a továbbiakban is mesterségem fegyvertárából veszem. Plutarchos Nagy Sándor-életrajzában bevezetésében kifejti, hogy mivel nem történeti művet, hanem biográfiákat ír, és mivel egy-egy jelentéktelen dolog vagy tréfás megjegyzés jobban megvilágítja valakinek a jellemét, mint világraszóló haditények kitergetése — így hát az arcképfestők eljárásához hasonlóan ő sem a kevésbé fontos részletekre, hanem az arcra, tekintetre, a gesztusokra ügyel, és a lélek jellemző tulajdonságait keresi, hogy hősét lehető híven ábrázolja.

Tanulságos volna itt a mi hősünk tragikus halála utáni nekrológ-áradat produktumait abból a szempontból áttekinteni, hogy ki mit érzett kiemelendőnek vagy elhallgatandónak a nagy ember életéből, ki hogyan merészelt megítélni a torzóban maradt életművet és alkotóját. Kiderülne, hogy bizony némely pályatárs a kötelező magasztalás frázisai közé odaügyeskedte a maga kiválóságának diszkrét — vagy kevésbé diszkrét — sejtetését, magyarul: voltak, akik igyekeztek minél többet kisajátítani a beláthatatlanul gazdag hagyatékból, hogy epigon-voltukat legalább maguk előtt leplezzék. Legemberibben és legméltóbban néhány közvetlen tanítványa és külföldi híve — pl. a francia Aurélien Sauvageot és a finn Lauri Hakulinen — búcsúztatta.

Mi, fiai, ott és akkor, 1935. május elsején, déltájt, zavarodottan, lesújtottan, könnyekkel búcsúztattuk. A collegiumi társalgó ablakában könyökölve hallgattam — most is hallom — a kis hindu, René Bonnerjea elcsukló szavait: „*Mais si vite...*” (Évekkel később megindító költeményben is megörökítette Monsieur Gombocz emlékét.) Igen, „ily hirtelen” tűnt el közülünk: „És lőn, hogy elvászlataték tőlünk, és nem látók őt többé.” (2 Kir. 2,11—12.) Persze jó másfél évvel korábban egyszer már aggódó tanúi lehettünk első infarktusanak, de akkor — egyelőre — még kollégista módra harsányan zengtük a mikulási kabaré slágerét: „Gombocz Zsolt úr bodrokat erget...” Sajnos, ez a szinte folyamatos füsteregetés önpusztításnak bizonyult, és a cigarettvégek megénekelt hajigálásának vége az időnap előtti vég lett. Vagy épp ezt siettette? Ki tudja?

De az imént plutarchosi jelentéktelenségeket ígértünk. Nos hát ilyenként idézhetem fel első találkozásomat Gombocz úrral. Ama bizonyos fejtapogatas során elsőnek leendő igazgatónk színe elé járultunk. Íróasztala mellett ülve fogadott, úgy jegyezte fel sokaktól utánzott, szép betűivel adataimat, majd a dohányzóasztal mellé intett, miközben onnan — ki tudja, miért? — a hamutartót áttette az íróasztalra, majd rágyújtott. Az esetlen gólyajelöltben volt annyi lélekjelenlét, hogy fel-

* Az itt következő három előadás elhangzott az ELTE aulájában Gombocz Zoltán mellszobrának ünnepélyes felavatásán, 2002. január 21-én.

pattant, és a hamutartót visszatette előbbi helyére. Gombocz úr megköszönte; talán épp *erre* volt kíváncsi, hogy feltalálja-e magát a gyerekember. Görög—latin szakválasztásom ismeretében a kezembe adott egy német nyelvű dögész-könyvet, és várta, hogy mit tudok kezdeni az egysejtű vég-lények leírásával, különös tekintettel a *Rhizopoda* osztályába tartozó *Amoeba proteus*-szal. Görög tudásom kiegészített, de aztán valamit mégis elvitettem, ami két hónappal később — utánozhatatlan humánus pedagógiával — a tudomásomra is adatott. Szeptemberi jelentkezésemkor (ezt ugyaner-ről a helyről egyszer már elmondtam) Gombocz úr — szemüvegének aranykerete fölött rámnézve — csak ennyit mondott: „Á, maga az a golya, aki n e m köszönte meg, hogy felvettük!” Ezt a leckét sohasem fogom elfelejteni.

Sorolhatnám, mint a hajdani Eötvös Collegium minden alumnusa, a nagy ember jellemzését mindennél jobban szolgáló jelentéktelenségeket. Elmondhatom, hogy nem volt olyan találkozásom vele, amelyből nem okulhattam, nem gyarapodhattam, nem nemesedhettem volna, akár a folyosón vagy a könyvtárban, amikor érdeklődésével biztatott; akár az utcán vagy az egyetemen hozott vele össze a jósorsom. Nem lévén nyelvész, egyetemi előadásaira ritkán tévedtem be, mégis él bennem minden szava, minden gesztusa, ahogyan pl. terem/mény szavunk második *t*-jének *p* ejtését, vagy a németben közönséges *b/p* tévesztést elmagyarázta. Közkeletű anekdota szól arról, hogy bökte oldalba szomszédját a párizsi Comédie Française előadása közben, mondván: „Hallotta? Laringális exploziva volt!” Ehhez egy kollégiumi élmény: Egy szerda esti énekkari produkciónk meghallgatása után finn barátjával, a nagynevű Emil Nestor Setälével megállapították, hogy mi, magyarok nem helyesen ejtjük a *gaudeamus* zárt *e*-jét, *iuvenes dum sumus*. Fül kell hozzá.

Persze, akár lipcei időzése során, akár Berlinben, Párizsban, Bécsben vagy Pesten k ü - l ö n b z e n i produkciókban gyönyörködhetett, és gyönyörködött is. Tanítványa, majd kollégája, a termete ellenére *nagykun* Németh Gyula csak a Lohengrint tartja számon, mint amelynek teljes szöveggönyvét betéve tudta. Nyugodtan hozzátehetjük a Varázsfuvolát, a Ringet, a velünk együtt élvezett Mesterdalnokokat, a Rigolettót... Kollégiumi lemezbemutatóin szívesen osztotta meg ve-lünk a zeneirodalomból meríthető élvezetet, miközben a Borisz Godunov orosz szövegének é r - t é s é é r t Hadrovics László barátunkat azon nyomban egy, azaz egy ezüstpengővel jutalmazta. És ugyan melyikünket nem vizsgáztatta a maga szeretetreméltó módján Jókaiból, „Verne Gyulá-ból” vagy a világirodalom legregényebb regényéből, a „Le rouge et le noir”-ból?

Gaudeamus igitur! Vétkeztem volna szakmám létérdekei ellen, ha „Kell-e a latin?” c. köny-vemben Gombocz Zoltánnak hetven évvel ezelőtt írott tudós állásfoglalását nem közöltem volna. Ha valaki m a , a *franglais*, a *denqlisch* vagy a *mangol* kórságának tombolása közepette kíváncsi volna c á f o l h a t a t l a n érvekre *pro lingua Latina*, vegye elő ezt a maga nemében klasszikus írást, amelyhez 1990-ben annyit fűztünk hozzá, hogy objektív útmutatásait a változó korok „illetékesei” ifjúságunk — jövőnk — érdekében bizony mindig megszívlelhették volna. „A m a i a k n a k sem ártana” — tettük hozzá. A legmaiabbaknak sem.

Én, a római református alföldi — tehát barbaricum — fi, évtizedeken át rendszeresen jár-tam h a z a (a Wahlverwandschaft, Wahlrömertum okán) Pannoniába, annak is Scarbantia nevű coloniájába, Gombocz Zoltán szülővárosába. Ott jutott egyszer az eszembe az örvendetesen sok emléktábla láttán, hogy az evangélikus líceum falán, Kis János és Berzsényi Dániel nevének és arcvonásainak megörökítése mellől h i á n y z i k valakié. Kezdeményezésemre a Magyar Tudo-mányos Akadémia gondoskodott a méltó dombormű elhelyezéséről. Most minden arra járó olvashatja a nevét, láthatja arcvonásait, tisztelettel adózhat emlékének.

Ugyanez a gondolat foglalkoztatott ebben a teremben is. Ennek adtam kifejezést, amikor egyetemünktől a Dr.h.c. címet megkaptam, és ennek hangoztatását n e m kellett kérnem a mellet-tem ülő öreg kollégista-társaimtól sem: meggyőződéssel vallották ugyanabból az alkalomból ugyanazt. Íme, itt az eredménye tanítványi *pietas*-ból fakadó javaslatunknak. Eötvös Loránd büszke örömmel üdvözölheti felfedezettjét, felkarolt kollégistáinak elsejét, itt, közvetlen szomszédságában.

Köszönöm, köszönjük egyetemünk vezetőségének, hogy kezdeményezésünket magáévá tette és megvalósította. *Van kire felnéznünk!*

BORZSÁK ISTVÁN